Itan Kabọli

Kabọli ni ilu kéké kan l'ọsọ ipilẹ Tchamba ọta ọgọrin, l'apala ojohun arọ fu Sọgọdọi, Togo Afrika ojohun alẹ. Ọdin kan ni oti ilé ifẹ gbo an pé ni « Ilé Ifan » n'Yoroba, ọma ibilẹ édé anago n'Nijéria gbo aya pé ni Ọdin Amau, ni n'kan ọdon ẹgbéjé fulọ l'ẹgbẹjon. Okuin yé jẹ ọdin kan yé an ma ẹ, iran odudua, (ol'ogu lakun n'ọjẹ idiẹ ti n'lẹ Arabu, n'di bẹ n'an pé n'Ọdin Amau.

Ilu kabọli jẹ ilu ówó lakun, onian yé agbé n'non ẹ ya to ẹgbẹu okó.

Fu isó bibọ ya, Ọdin amau didé n'lé Ifẹ, ni a dati wa : ọ dati n'Jiho Nijéria, n'Sabẹ un Igbomakoh Dahomé gbo aya pé ni Bénin oni ẹ. Ọtọ éti odo lakun ọfẹ gbo aya pé oni ni Ouémé, ọ wa dé n'Katanko ni ọ tẹ do bẹ un ẹnin yé tọ ọ ya. Ấ dọdin lọ n'salẹ Katanko, l'ọsọ igbo, o yi idi kima kan n'oki bẹ fu asiko kan, gbo an wa pé oni ni géngélé ẹ, ituma ẹ l'édé àná ni géntélé.

O fu ọm'ọdin jọ ni ọlọ n'salẹ pala kan n'di iyan ya an wa mọ'mi ẹ gbo an pé ni popo yaa, gbo éwo pala ẹ ni géngélé. O ri Ajinaku ya an mọ mi bẹ. Iso yé ọgbani ẹ ni iso kida fu iyan kéké ya, n'di ni ọlọ kolo wo iyan ọbẹ ẹ ti alẹ ẹjẹ yẹ ni. Wú bẹ ẹ, ọ daa fu ya, ni o ri ni ọ pa akan liméji ya. Wun inọ kidon, o ké éwun ẹ n'osin pada lọ ba ẹnin ya. Yé o dé ẹ, ọma ọdin ẹ a wo ko ri n'kan yé ọ pa wa ẹ. O yékési iwun ajanaku. N'Ọma ọdin ẹ ri ma ni iran yé ọ pa wa ẹ ọ lakun pénu fu ijẹ alẹ. Ọdin amau sin pada lọ l'éti odo ọmọin yé jẹ odo n'poku ẹ, gbo aya pé oni ni Atan Idjé, l'odo yé égi kéké bibọ ya gbo an fu sé ọpa ọfa ya á fun ẹ. N'bẹ n'o ri ẹfan ya n'ọ pa akan n'nọ ya n'o kun ộna n'kan inon ẹ ya, n'an fu s'ijẹ alẹ. Ẹjẹ ikéji, ọsin pada lọ n'Katanko, n'di yé o do ẹ ni ọ s'alayé irin fu ogbonin ẹ Olu Ajifọ. N'non imaran yé ogbonin ẹ fú ya ẹ, o pé ẹnin Lọfọï ya n'an ka lọ bá kun iran yé ọ pa ẹ.

Nañi bẹ, Ọdin amau fu yé ogbonin ni wun kolo joko n'di yé wun ri ẹ (géngélé). Ni ogbonin kon l'ọgbon ni komu adẹ akọ un abo lo sisi n'bẹ, ni ko fu ma ni idi yẹ sé id'igbé ni bi kosé. Ama titan komu adẹ yẹ ya sisi bẹ ẹ, o pé orisa idi yẹ ya ọ fọ ni : « bi osé ni idi yé ni idi igbé, adẹ yé yai k'ọpọma ni n'dé ba, bi kosé bẹ n'ba óku ya ». Yé ọsin pada wa n'Katanko ẹ n'ọlọ n'ọna kan n'lọ l'apala ilẹ Golu (Ghana) ni kọlọ ta oso ajinaku. Ọ dati l'éti ilu Añigan, ọ lọ bẹ wun l'ikan ni kolo sé abẹwo. Olo joko l'abẹ égi nañi ilé ọdin kan gbo n'kọ wa má n'añi kañi ẹ. Ojo sé madé ya, n'an lọ fọfu ba ya gbo ọjẹ ọdin Agué. Un amẹ kan, o ri ma ni ọdin amau gbo ni ọdin kan. Ọdin agué pé lọ lọsọ ilé ẹ ni ọgbá l'aléjo n'lu Añigan. N'non asémi ya kipa, ọdin agué fu yé ọdin amau ni ara kọ rọ wun n'di yé wun wa ẹ, ni n'kọdon fu wun ni an ka jẹ gbé bi o ri idi kan yé sian ẹ. Ọdin amau fọfú ni wun kọ wa fu l'abọ bi wun sin pada wa ni o f'oju fu ọna ẹ yé á lọ ẹ (gana). L'oju ọna ẹ ni ọ padé asanti ya (Adobia, Takété un Awoyo) gbo aya sa fu ogun. Ọ fọ fu ya ni n'kisin pada mi man ran yẹ l'ọwọ.

Bẹni o ti fọ sisi fu ya ẹ, ọ wa sin lọba asanti ya n'di o fu ya jọ ẹ n'omu ya lọ l'alibi ni ko tiko wa fu s'alayé fu ogbonin titan ni an ka s'éto idi yé an ka gbé ẹ. Yé o dé n(katanko ẹ, ọ salayé irin ẹ fu ogbonin. Olu ajifọ tọsii ni kolo yéni adẹ ẹ ya n'di à sisi ya n'géngélé ẹ. Yé o dé bẹ ẹ, ẹnin ọmọin ya ni ọ pa ita égi kigbin kan, bibọ ya o yékési akoto kaka fu pé adin ya tu. Bẹni adẹ yẹ ya tu wa un ọma adẹ mẹsan yé wa di arọ mẹsan ilu yẹ oni ẹ. O ri ma ni idi yẹ sian ki gbé ni ọ lọ fọ́ fu ogbonin. Bẹni an sin wa kọ idi igbé ya akusin gbo an pé ni abẹma l'édé yoroba, pẹki idi orisa yé wa isin gbo an pé ni buku losumayé. O fu idi ẹ l'ékọ ni abọliya.

Yé osé odé wa ẹ, ọ nin onian ni an ka lọ pé n'ja ẹ ọdin agué l'añigan wa. N'ja ẹ fọfú ni wun ká tiko wa, n'di ni aya ẹ ku. N'bẹni Ọdin amau fọ ni wun n'ko mu égidan wun fú kọnẹ, ni o tésé nin kọ lọ n'an ka lọ gbin wa. Ọdin agué fọ fu ya n'an ka fu wun l'asiko kan wun ko fu pédi n'kan wun ya. Ikọ ẹkẹta n'ọwa lọ gbin ọdin agué wa l'abọliya, gbo an pé oni ni Kambọli, ékọ yé an sọ onian yẹ ya ẹ ni amu ya wa. Ọ gbin ya wa sisi n'salẹ ita géngélé, gbo ọjẹ arọ joboré oni ẹ. Bẹni an ti fọ sisi ẹ, ọdin amau gbin égidan ẹ fu ọdin agué fu l'aya. Yé n'ọjẹ n'kan yé so adogbo méji yé ya ẹ pọ (Atafa un Bọnu).

Kayi ma ni kiwa adogbo kakan yatọ fu ara ya n'kifọ kunukun. L'ẹpa :

- Bọnu (Joboré un aja)
- Lọfọï (Pamasaro)
- Asanti (Adobia, awoyo un takété)
- Kala (Kala)

ọỌÈÉÀÁáàḷẹẸñǘ